

ПОЗНАВАТЕЛНИЯТ ПРОЦЕС И МЯСТОТО НА САМОСТОЯТЕЛНАТА РАБОТА В НЕГО ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО „ДОМАШЕН БИТ И ТЕХНИКА“

Радостина Георгиева

ОУ „Пејо Крачолов Яворов“ – с. Стефаново

Резюме. Обучението е един от факторите, подпомагащи развитието на човешката личност. То е особен вид познавателна дейност, в процеса на която учениците овладяват знания, умения и навици. Но трябва да се подчертае, че учителят е този, който ръководи, активизира дейността, създава подходящи условия за протичането на познавателния процес. Активизирането на познавателната дейност има огромно значение за пълноценното развитие на учениците. Най-трайни са знанията, които те усвояват чрез собствени усилия в самостоятелната дейност – учебна и практическа.

Keywords: cognitive process, cognitive activity, self-learning, students' activities

Полагат се усилия от учениците да се изучи по-пълно същността на самостоятелната познавателна и практическа дейност на учениците в процеса на обучението, нейните компоненти и зависимости между тях, за да се разкрие нейната структура, да се установят нейните особености и закономерности с оглед на осъществяването на оптималното с ръководство и управление. В училищната практика се очертава тенденция да се повишава относителният дял на самостоятелната работа на учениците както по време на уроците, така и при други форми на обучение.

През последните няколко десетилетия във връзка с движението за усъвършенстване на обучението и повишаването на неговата ефективност се отделя все по-голямо внимание на проблема за самостоятелната работа на учениците. Значението, ролята и мястото на различните видове и форми на самостоятелната работа на учениците се разглеждат в редица по-нови учебници и трудове по дидактика и педагогика. Полагат се усилия от учениците да се изучи по-пълно същността на самостоятелната познавателна и практическа дейност на учениците в процеса на обучението, нейните компоненти и зависимости между тях, за да се разкрие нейната структура, да се установят нейните особености и закономерности с оглед на осъ-

ществуването на оптималното с ръководство и управление. В училищната практика се очертава тенденция да се повишава относителният дял на самостоятелната работа на учениците както по време на уроците, така и при други форми на обучение.

Обучението е един от факторите, подпомагащи развитието на човешката личност. То е особен вид познавателна дейност, в процеса на която учениците овладяват знания, умения и навици. Но трябва да се подчертае, че учителят е този, който ръководи, активизира дейността, създава подходящи условия за протичането на познавателния процес.

Активизирането на познавателната дейност има огромно значение за пълноценното развитие на учениците. Най-трайни са тези знания, които те усвояват чрез собствени усилия в самостоятелната дейност – учебна и практическа.

Учебният процес, разгледан като система, има динамичен характер. Върху него оказват влияние различни външни фактори. Ефективността на процеса на обучение е зависима не само от целите, но и от организационните форми, методите на обучение, особеностите на дейността на учениците, условията за учебен труд, времето, с което разполага учителят. Някои автори предлагат да се наблюдава и измерват вътрешната и външната ефективност на обучението. Вътрешната ефективност да отразява достигането на целите на определено училище, а външната ефективност – достигане на икономически изисквания и поръчки въобще към образователната сфера.

За да бъде успешна реализацията на познавателната дейност, трябва да се спазват следните основни дидактически изисквания:

Първо основно изискване на дидактиката към организиране на обучението е чрез средства за активизиране да се осигури единство в дейността на ученика и учителя, взаимовръзка и взаимно влияние на методите за преподаване и обучение.

Второ основно изискване на дидактиката е широкото ползване на самостоятелната дейност на учениците в обучението. Тя осигурява най-успешно усвояване на знанията и уменията.

Трето основно изискване на дидактиката е подходящото съчетаване на урочната с извънурочната работа на учителя и учениците, което да осигури разширяване и надграждане на техните знания и учения. Това може да се реализира ефективно само ако се познава много добре учебното съдържание и ако учителят осъществява дружелюбен, емоционално наситен контакт.

Друго важно условие, за да бъде познавателната дейност успешна, е отношението на учениците към нея. Познавателната дейност на личността не е вродена нейна черта. Тя се формира в процеса на развитие на човека. Активността на личността, отношението ѝ към ученето, всички аспекти на познавателната ѝ дейност носят индивидуален характер. Всеки човек по сво-

ему проявява стремеж към овладяване на определен обем от знания, учения, усвояване на натрупания през вековете обществен опит.

Мотивацията за учене лежи в основата на учебната дейност. Тя осигурява ефективност на учебния процес, неговото целеполагане. Мотивираният ученик е активен субект в процеса на учене, а това осигурява успех на дейността. Мотивацията за учене обединява в себе си понятията, които отразяват различни страни на учебната активност – „желание за учебна работа“ и др.

Познавателната дейност има четири основни взаимосвързани помежду си страни – целево-функционална, съдържателна, процесуално-резултативна и организационно-личностнообусловена страна.

Анализирайки страните на познавателната дейност, по-конкретно **целево-функционалната ѝ страна**, установяваме, че у учениците се поражда отношение към нея, изразяващо се в удовлетвореност и насоченост. Удовлетвореността от дейността е от голямо значение за малките ученици. Те са емоционални, в голяма степен доверчиви към всичко, което се поднася от възрастните. С желание се включват в дейност, която е интересна, привлекателна и най-важното – пряко насочена към тях.

Съдържателната страна на учебната дейност е съставена от няколко компонента – характер на учебното съдържание, задачи за решаване, форми и начини за изпълнение на учебната работа. Тези компоненти оказват влияние върху учащите се, като пораждат едно или друго отношение към ученето.

Процесуално-резултативната страна на учебната дейност по своята същност оказва много силно въздействие върху учениците и предизвиква отношение от тяхна страна. Някои действия и операции се харесват от учениците, а други не са предпочитани от тях. Ако има съответствие между целите, стремежите, интересите на учениците и действията и операциите, които изпълняват, тогава се поражда положително отношение точно към процесуално-резултативната страна на учебната дейност.

Организационната и личностната страна на учебната дейност се явява съвкупност от много фактори – организационно-управленски, дидактически и конкретнометодически структури и решения, опита на учениците, техните знания, способности, чувства и др.

Личността на учителя също е решаващ фактор за отношението на учениците към познавателната дейност в училище. Морално-психологическият му облик, педагогическият му авторитет, умението му ясно, достъпно да излага учебния материал, както и организаторските му способности формират едно или друго отношение на учениците към ученето.

Трябва обаче да подчертаем, че представата за учителя в съвременното общество постепенно се променя. Отдавна отмина времето, когато той бе безспорен авторитет и основен източник на информация. Представата за учителя като „социален инженер“ се сменя постепенно с представата за учителя като

„мениджър“. Повишава се ръководната роля на преподавателя, той избира насоката в работата си с учениците, стила, методите и формата за работа с тях. В същото време обаче се повишава и неговата отговорност за крайните резултати от познавателната дейност.

Необходимо е постепенно превес в отношенията учител – ученик да вземе така нареченото „отворено“ поведение от страна на преподавателя. Учителят изяснява, стимулира, улеснява учениците, дава им възможност за по-пълноценна самостоятелна дейност – познавателна и практическа. От своя страна, неговите ученици имат възможност да откриват, експериментират, синтезират. Учители, които се характеризират със „затворено“ поведение, съдят, мърмят, разпитват, пренебрегват в известна степен своите ученици. От своя страна, те репродуцират факти и явления, действията им са рутинни, по-малко проявяват творчество и самостоятелност.

За активизиране на познавателната дейност на учениците голям дял има проблемното обучение:

- възникване на проблемна ситуация;
- анализ на проблема, диференциране и дефинирането му;
- първи неадекватни опити за решаване на учебния проблем;
- актуализиране на наличните знания и умения, формулиране на предложения-хипотези; използване на познати средства;
- търсене на нови средства, допълнителна информация, сравнения и намиране на решението на проблема;
- реализация на решението;
- проверка на решението, анализ на грешките;
- включване на резултатите от решението на проблема в по-нататъшното обучение.

За основни характеристики на дидактическата проблемност се сочат: напрежение от затруднението, инсцениране, анализ от различна гледна точка, наличие на съмнение и критичност, липса на строга локализация в процеса на обучение¹⁾.

Обучението по „Домашен бит и техника“ предлага богати възможности за активизиране на учениците по време на урок, за поставянето им в проблемна ситуация. Дейността на малките ученици се изразява предимно в практически действия с разнообразни средства за труд. Творческата активност на учениците се свързва главно с технологическото и техническото творчество. Тя може да бъде проявена както в познавателната, така и в конструкторско-технологичната и производствената дейност.

В процеса на познавателната дейност в часовете по „Домашен бит и техника“ се забелязват някои особености:

- проблемно-познавателните задачи се проверяват непосредствено в трудовата дейност;

- много често ученикът сам забелязва възникналия проблем и го решава напълно самостоятелно;

- с оглед ограниченото учебно време – 35 мин., учениците са принудени да преодоляват възникналия проблем за кратко време;

- учениците проявяват творчество по време на познавателната си дейност, като предлагат варианти за решение.

Когато учениците проявяват оригиналност и самостоятелност в познавателната и практическата си дейност, може да говорим за проява на творчество. На днешния етап на образованието на преден план се извежда развитието на учениците, а не само обучението им. Ученикът е в училище не за да наизустява, а да открива с помощта на учителя онова, което е най-добро за неговото личностно развитие.

Смяната на приоритетите обаче не означава, че се подменят целите на обучението – развитието на детето, формирането му като личност.

Идеята за самостоятелната работа в обучението е в основата на дидактическите възгледи на най-големите умове, работили по проблемите на педагогиката, педагогическата психология, общата и частните дидактики. Дадени са най-различни определения за самостоятелната работа, дори някои са противоречиви по своята същност.

Самостоятелната работа на учениците в началните класове е трудна за организиране, ако се спазят всички изисквания. Тя трябва да е планиране, структуриране, да е определено точното ѝ място в урока, за да изпълни основната си цел – да се разгърне индивидуалността на ученика.

В обучението по „Домашен бит и техника“ непрекъснато нараства ролята на самостоятелната работа. Тя е основен компонент от структурата на всеки урок. В обучението по „Домашен бит и техника“ в диалектическо единство са обучение и труд. Трудовата дейност заема значителна част от урока и това дава отражение на самостоятелната работа, на нейния характер. В практическата самостоятелна работа се вкарва елементът „Учене чрез откриване“. Учениците все по-често започват да проучват, предлагат идеи, проверяват и тестват образци. Все по-често – особено с по-големите ученици, се работи по проекти, като тук се засилва възможността да се работи в екип. Учителят мениджър ръководи, направлява и консултира учениците, като по този начин самостоятелната работа става по-ефективна.

Самостоятелната работа в най-голяма степен съдейства за развитие на самостоятелността на учениците. Самостоятелността се приема като умение за извършване на едни или други умствени и практически действия. Когато тази самостоятелност е насочена към придобиване и натрупване на знания, тя е познавателна самостоятелност. И. Лернер определя познавателната самостоятелност като „способност на индивида да организира и осъществява своята познавателна дейност в съответствие с възникнала

или поставена цел, а също и наличието на потребност от такава дейност“ (Lerner, I. & P. Petrov (1977).

В учебния процес самостоятелността на учениците се състои от различни взаимосвързани елементи и се проявява в различни посоки:

- самостоятелност в познавателната дейност на учениците;
- самостоятелност в практическата дейност на учениците;
- организационно-техническа самостоятелност, която характеризира технологията“ на самата дейност – умение да се подготви работното място, да се планира правилно дейността и да се разпредели времето за нейното изпълнение.

Активността на учениците в учебния процес се осъществява на база най-разнообразни дейности с интелектуален или практически характер. Тези дейности могат и трябва да се осъществяват и по време на самостоятелната дейност на учениците. Активността се явява характеристика на самостоятелната работа. Разграничаваме изпълнителска, познавателна и творческа активност. Активността е основен параметър на дейността на учениците, като тя се провокира, като се създават условия те да проявяват желание за умствени и практически действия. Обучението по „Домашен бит и техника“ е много благодатно в това отношение. Активността се свързва предимно с технологичното и техническото творчество. Учениците решават проблемно-технически въпроси или задачи по време на самостоятелната си работа и това поддържа активността им продължително време. Учениците изпитват удовлетворение от работата и това провокира активността им.

Съзнателността се изразява в убедеността на индивида за извършване на добре обмислена и логически обоснована дейност. Когато активността и съзнателността са присъщи на ученика, то самостоятелността се развива като качество на личността.

Умението на учениците да изпълняват самостоятелно учебни и практически задачи, има многостранна педагогическа стойност. Създават се предпоставки за утвърждаване на положителен стил на работа, включващ активност, съзнателност, проява на творчество.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреев, М. (1996). *Процесът на обучението*. София: Дидактика.
- Лернер, И. & П. Петров (1977). *Познавателната самостоятелност на учениците*, София: Народна просвета.
- Лесийска, Здр., М. Иванова, Л. Колев & Л. Витанов (1994). *Теория и методика на трудовото обучение*. София: Веда Словена.
- Никифорова, Ил., С. Христова & Ц. Лазарова (1998). *Проблеми на познавателната дейност на учениците при обучението по биология, II част*, ИПКУ, Варна.

REFERENCES

- Andreev, M. (1996). *Protsesat na obuchenieto*. Sofia: Didaktika.
- Lerner, I. & P. Petrov (1977). *Poznavatelnata samostoyatelnost na uchenitsite*, Sofia: Narodna prosveta.
- Lesiyska, Zdr., M. Ivanova, L. Kolev & L. Vitanov (1994). *Teoriya i metodika na trudovoto obuchenie*. Sofia: Veda Slovena.
- Nikiforova, Il., S. Hristova & Ts. Lazarova (1998). *Problemi na poznavatelnata deynost na uchenitsite pri obuchenieto po biologiya, II chast*, IPKU, Varna.

THE COGNITIVE PROCESS AND THE PLACE OF INDIVIDUAL WORK IN TEACHING HOUSEKEEPING AND TECHNICS SUBJECT

Abstract. Teaching is one of the factors supporting the development of a human. It is a special kind of cognitive activity during which students master their knowledge, skills and habits. The teacher is the one who leads, boosts the activities and facilitates the progress of the learning process. Activation of cognitive activity is crucial for the students' development. Most durable is the knowledge they acquire through their own efforts at individual work - academic and in practice.

✉ **Mrs. Radostina Georgieva**
Peio Kracholov Yavorov Primary School
Village of Stefanovo, Bulgaria
E-mail: stefaniq_27@abv.bg